

مقابله با جاسوسی سایبری؛ رویکردی آینده پژوهانه در پیشگیری از جرایم تروریستی

با نگاهی به اسناد حقوق بشری

نجات امیری^۱، پیمان نامامیان^۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۲/۲۵

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۸/۲۷

چکیده:

جاسوسی سایبری یکی از جرایمی است که از طریق فناوری‌های اطلاعاتی و با دستکاری و بهره برداری غیرقانونی و هدفمند اطلاعات به ویژه سرقت و دسترسی غیرمجاز به اطلاعات حیاتی صورت می‌گیرد که عمدتاً برای انجام جرایم تروریستی در آینده جمع آوری می‌گردد، دسترسی غیر مجاز و غیر قانونی به داده‌ها که با هدف جاسوسی سایبری و در آینده به دلیل تحولات پرشتاب محیطی و فناورانه برای وقوع جرایم تروریستی صورت می‌گیرد، مورد توجه دستگاه‌های عدالت کیفری و اسناد حقوق بشری قرار گرفته است، از آنجاییکه تحولات فناورانه به ویژه در حوزه‌های امنیتی - انتظامی و جرم شناختی پرداختن به آینده را اجتناب ناپذیر می‌سازد و تحولات فزاینده عصر حاضر، ناشی از دگرگونی‌های شگفت در حوزه فناوری و روند پرشتاب جهانی شدن ضرورت توجه به آینده و مدیریت تحولات فناورانه در حوزه‌های مطروحه را با کاربست مفاهیم آینده پژوهی امکانپذیر می‌سازد. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که دسترسی غیر مجاز به اطلاعات در فضای سایبری که زمینه ساز وقوع جرایم تروریستی که به دلایل بشردوستانه و حقوق بشری، مورد واکنش دستگاه عدالت کیفری و سازمان‌های بین‌المللی قرار گرفته است و ضروری است دستگاه قضایی، انتظامی و سازمان‌های بین‌المللی برای مقابله با جاسوسی سایبری برای پیشگیری از جرائم تروریستی علاوه بر اقدامات فنی - حقوقی با به کارگیری و کاربست مفاهیم آینده پژوهانه نسبت به رصد و شناسایی عناصر اصلی نفوذ و جابه جایی غیر قانونی اطلاعات از طریق فناوری‌های اطلاعاتی اقدام نموده و در پیشگیری از وقوع جرایم تروریستی ناشی از جرایم سایبری نقش آفرینی نمایند.

واژگان اصلی: جاسوسی سایبری، جرایم تروریستی، سرقت اطلاعات، اسناد حقوق بشری، آینده پژوهی.

۱. عضو هیأت علمی دانشگاه علوم انتظامی امین، تهران، ایران

۲. استادیار گروه حقوق دانشکده علوم اداری و اقتصاد دانشگاه اراک، اراک، ایران (نویسنده مسئول)

مقدمه

ترسیم آینده، افراد و سازمانها را قادر می‌سازد تا سناریوهای مختلفی از آینده را تصور نموده و برای تاب آوری^۱ بیشتر در آینده برنامه ریزی کنند (Gariboldi, et al. 2021). فناوری‌های نوین در برنامه ریزی راهبردی منابع تأثیرگذار است و ضرورت به شناسایی پیشرانها، تغییرات و تهدیدات احتمالی آینده و راهبردهای توسعه را ایجاد می‌کند (محمد حسینی و همکاران، ۱۴۰۱، ص ۲۲۶). لذا تهدیدات سایبری آینده از یک سو و بهره‌برداری غیرمخرب و در عین حال آسیب رسان شبکه سایبری از سوی دیگر برای مقابله با طیف گسترده‌ای از تهدیدات مرتبط با فضای سایبری و فناوری‌های نوین ارتباطی کافی نیست و زمینه را برای جاسوسی سایبری و جرائم تروریستی مهیا می‌سازد، تحولات محیطی و کلان روندهای فناورانه در محیط ملی، بین‌المللی و فراملی روز به روز در حال گسترش است که نیاز به رصد، پایش و پوشش‌های محیطی و تحلیل روندهای موجود بوده و پویایی و عدم اطمینان محیط امروز، برنامه ریزان و مدیران را ملزم به تجهیز به ابزار پیشبینی کرده است. پیشبینی سعی دارد تا با تکیه بر مشاهدات قبلی و بر پایه وضعیت گذشته و حال، آینده را پیشگویی کند (ناظمی، قدیری، ۱۳۸۵). اما آنچه مسلم است آینده قابل پیشبینی، قطعی نیست (مظفری، ۱۳۸۸، ص ۴۸) همین عدم قطعیت در مباحث برنامه ریزی در حوزه‌های مختلف به ویژه حوزه‌های امنیتی - انتظامی و جرم شناختی، تغییر از رویکرد پیش بینی به رویکرد آینده نگاری را در حوزه جرائم تروریستی اجتناب ناپذیر ساخته است (پورمحمدی و همکاران، ۱۳۸۹). همچنین تحلیل تصاویر آینده جرائم تروریستی، قابلیت لازم برای کاوش و بررسی در آینده نامشخص را دارا می‌باشد (Angheloiu, C., Sheldrick, L., & Tennant, M. 2020)

از آنجایی که در سال‌های اخیر، جاسوسی سایبری به‌عنوان یک نگرانی خاص برای جامعه بین‌المللی ظاهر شده است.^۲ جاسوسی در پرتو حقوق بشر اهمیت بسیار زیادی دارد و این اهمیت

^۱. Resilience

^۲ در واقع، دامنه و فراوانی جاسوسی سایبری در نظم جهانی معاصر در ژوئن ۲۰۱۳ آشکار شد، زمانی که ادوارد اسنودن - پیمانکار سابق آژانس امنیت ملی ایالات متحده (ایالات متحده) - (NSA) مجموعه‌ای از اسناد طبقه بندی شده را به انگلیسی‌ها فاش کرد. روزنامه گاردین این اسناد نشان داد که تعدادی از ایالت‌ها از جمله ایالات متحده و بریتانیا (بریتانیا) از طیف فوق‌العاده‌ای از روش‌های جاسوسی برای به دست آوردن اطلاعات محرمانه از طیف وسیعی از بازیگران مختلف در سراسر جهان استفاده کرده‌اند. یک روش جاسوسی برجسته به‌ویژه استفاده از عملیات سایبری برای جمع‌آوری اطلاعات محرمانه‌ای که در فضای مجازی ذخیره شده یا از طریق آن منتقل

زمانی آشکار می شود افراد در لوای حقوق بشر مرتکب جاسوسی میشوند یا آنک حکومت‌ها به بهانه حقوق بشر جاسوسی را نادیده می‌گیرند(زارع و قره باغی، ۱۳۹۴).

جاسوسی مجموعه‌ای بدون توافق از اطلاعات محرمانه را توصیف می‌کند که تحت کنترل بازیگر دیگری است. دولت‌ها پرکارترین مرتکبین جاسوسی هستند و به طور کلی در دو نوع جاسوسی شرکت می‌کنند که هر کدام با توجه به نوع اطلاعات جمع‌آوری شده تعریف می‌شوند. جاسوسی سیاسی برای تقویت امنیت ملی از طریق دسترسی به اطلاعات سیاسی و نظامی که تحت کنترل سایر کشورها و به طور فزاینده‌ای بازیگران برجسته غیردولتی مانند سازمان‌های تروریستی و وابستگان آنها است، طراحی شده است (Buchan, 2021: 14). نگرانی‌ها و دغدغه‌هایی را از حیث تضعیف امنیت عمومی آحاد مردم به دنبال خواهد داشت، لذا برنامه ریزی برای مقابله با سناریوهای احتمالی در حوزه جاسوسی سایبری و جرائم تروریستی در آینده امری ضروری و اجتناب‌ناپذیر است.

جاسوسی از طریق فناوری‌های نوین ارتباطی و شبکه‌های اینترنتی برای دسترسی غیرقانونی یا دزدی اطلاعات محرمانه و حساس یا به عبارت دیگر، حفاظت شده صورت می‌گیرد وجود خصایصی در پروتکل‌های ارتباطی در فضای سایبری، عملاً رصد و شناسایی منبع اصلی نفوذ، جابه‌جایی غیرقانونی و حتی ربایش اطلاعات را دشوار و حتی گاهی غیرممکن می‌سازد (آقاجانی، ۱۳۹۷، ۳۱)، اما از دیدگاه حقوق بین‌الملل دولت‌ها در قبال جاسوسی سایبری دارای مسئولیت بین‌المللی هستند. یکی از راهبردهای مهم در پیشگیری از جرایم تروریستی ایجاد محدودیت‌های فنی -اطلاعاتی و سایبری مربوط به ارتباطات افراد مظنون به جرایم تروریستی در بستر فضای مجازی و کاربست مفاهیم آینده پژوهانه است. ممنوعیت ارتباطی به جهت جلوگیری از ارتباط فرد بالقوه مستعد با اشخاص تروریست است. از این رو، منظور از افراد مشخص اشخاصی هستند که سابقه مشارکت یا معاونت در فعالیت‌های تروریستی را داشته یا عضو گروه‌های تروریستی باشند. در این بند ارتباط فرد با اشخاص تروریست برای وی مضر محسوب شده و بدین جهت ممنوعیت ارتباط با

شده است. اهداف جاسوسی سایبری شامل بازیگران دولتی و غیردولتی، از جمله مقامات سازمان‌های بین‌المللی مانند اتحادیه اروپا، ارگان‌های دولتی (از جمله سران کشورها مانند صدراعظم آلمان آنگلا مرکل و نخست‌وزیر اسرائیل ایهود اولمرت)، رهبران مذهبی (پاپ)، شرکت‌ها (مانند شرکت نفت برزیل پتروبراس)، سازمان‌های غیردولتی (از جمله یونیسف و پزشکان دوموند) و افراد مظنون به دست داشتن در تروریسم بین‌المللی و سایر شرکت‌های جنایی (Buchan, 2019: 4).

این افراد به صورت موقت وضع میشود. تا در صورت تشخیص غیرآسیب زا بودن این ارتباط، اجازه معاشرت و تعامل داده شود. از سوی دیگر، محدودیت مربوط به تملک و انتفاع از وسایل ارتباطی به ویژه ابزارهای الکترونیکی و فناوری های نوین و جدید از قبیل اینترنت یکی از ابزارهای کنترل و شناسایی مجرمان است. امروزه فناوری رایانه ای در خدمت مواردی چون عضوگیری، تبلیغات سیاسی، تأمین مالی و هماهنگی بین گروه های تروریستی قرار می گیرد (رضایی و حشمتی، ۱۳۹۵، ۵۹)

از طرفی وقوع حوادث تروریستی در دو دهه اخیر بعد از حادثه ۱۱ سپتامبر نشان دهنده این است که آینده با قطعیت قابل پیش بینی نیست و حوادث آینده حاکی از عدم قطعیت های متعددی است. لذا جرایم تروریستی در تمامی ابعاد و مصادیق نیز از این مقوله مهم مستثنی نیست و به نظر می رسد. ماهیت بین المللی جاسوسی سایبری از طریق نفوذ و رخنه در حریم خصوصی اشخاص بزه دیده و یا حتی اطلاعات حیاتی سازمان و دولت های هدف به عنوان زمینه و علت جرم تروریستی صورت بندی گردیده است، بنابراین در این تحقیق نگارندگان ضمن توجه به مفهوم جرم جاسوسی سایبری به عنوان جرم زمینه ساز وقوع اقدامات و جرایم تروریستی با تکیه بر اسناد بین المللی را با نگاهی به مفاهیم آینده پژوهانه مورد بررسی قرار می دهند.

به هر روی، پژوهش حاضر با هدف کاربردی و با ماهیت توصیفی تحلیلی انجام شده است. این مقاله با روش اسنادی و مروری و با رویکرد آینده پژوهانه سعی دارد اقدامات حقوقی و فناورانه در مقابله با جاسوسی سایبری در پیشگیری از جرائم تروریستی با نگاهی به اسناد حقوق بشری مورد بررسی و تحلیل قرار دهد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی رتال جامع علوم انسانی

۱- سوابق طرح موضوع

کاویانی و همکاران (۱۳۹۸) در پژوهشی تحت عنوان «آینده پژوهی سناریوهای احتمالی گروهک های تروریستی در استان سیستان و بلوچستان» به این نتیجه رسیده اند که افزایش کمی و کیفی اقدام های خرابکارانه، تقویت و نهادینه سازی اندیشه سلفی گری و دامن زدن به اختلاف های مذهبی، گسترش فعالیت ها در حوزه های سیاسی و حقوق بشری، نفوذ در بین نمایندگان مجلس، شورای شهر و معتمدین محلی، محتمل ترین سناریوهای گروهک های تروریستی در استان سیستان و بلوچستان می باشند.

قدیر و کاظمی فروشانی(۱۳۹۸) در تحقیقی با عنوان « بررسی تطبیقی حقوق کیفری ایران با اسناد بین المللی در زمینه مقابله و پیشگیری از وقوع تروریسم سایبری» بیان می دارند که بررسی منابع قانونی در حقوق ایران نشان می دهد که در خصوص پیشگیری از این بزه در مقررات کیفری، مقرر خاصی وجود ندارد بلکه با استناد به برخی قوانین عام همچون قانون جرایم رایانه ای و قانون مجازات اسلامی می توان به مواضع پیشگیرانه حقوق کیفری ایران در زمینه پیشگیری از این بزه و حمایت از بزه دیدگان آن اشاره کرد. لذا قانون کیفری ایران فاقد جرم انگاری مستقل در مورد تروریسم و جرایم آن است و در واقع، سیاست جنایی ایران مبتنی بر سیاست مصداقی است .

مانیک^۱ (۲۰۱۱) در مقاله‌ای تحت عنوان «تروریسم گذشته، حال و چشم‌انداز آینده» به تعریف تروریسم و بررسی تاریخی اقدامات تروریستی در گذشته و حال و حوادث تروریستی بعد از یازده سپتامبر و خطر استفاده از سلاحهای کشتار جمعی توسط تروریستها و همچنین به مطالعه سازمان تروریستی القاعده به طور خاص پرداخته است و یک درک کلی از تروریسم ارائه داده و معتقد است تروریسم آینده، از نوع تروریسم مذهبی خواهد بود.

فتاحی زفرقندی و همکاران (۱۳۹۹) در مقاله‌ای با عنوان «پیشگیری از جرم جاسوسی سایبری نیروهای مسلح و نقش آن در تأمین حق امنیت» معتقدند که استفاده از هر دو روش پیشگیری کیفری و غیرکیفری می تواند در پیشگیری از جاسوسی سایبری مؤثر باشد .

هلیلی (۱۴۰۰) در مقاله‌ای با عنوان «فناوری‌های نوظهور سایبری و تهدیدات ناشی از بکارگیری آنها در سازمان‌های دفاعی- نظامی» بیان می دارد که شناخت چالش‌ها و تهدیدات این فناوری‌های نوظهور و آمادگی برای مواجهه هوشمندانه با کلان‌روندهای فناورانه، از دغدغه‌های همیشگی سیاست‌گذاران و ذینفعان فضای سایبر است. از این رو، آینده‌پژوهی، مطالعه اکتشافی عمیق و بررسی و تحلیل اسناد و گزارش‌های معتبر جهانی در این حوزه، امری ضروری است. لذا بکارگیری این فناوری‌ها می‌تواند موجب بهبود کیفیت و کارایی در محیط‌های عملیاتی سازمان‌های دفاعی شود؛ اما بهره‌گیری مناسب از مزایا و قابلیت‌های آنها، به خاطر تهدیدات سایبری نیازمند زیرساخت‌های ارتباطی و شبکه‌های اختصاصی است. بنابراین برای پیشگیری از غفلت راهبردی، در پذیرش و استفاده از این فناوری‌ها، باید میان نگرانی‌های ناشی از دستیابی به اطلاعات حساس، تضمین امنیت

^۱ Mannik

داده‌ها و کارایی‌های جذاب و وسوسه‌انگیز آنها، مصالحه برقرار نمود.

مبینی و امید (۱۳۹۷) در پژوهشی با عنوان «آینده پژوهی تروریسم و امنیت نظام بین‌الملل» نشان می‌دهند که است که تداوم و تشدید جرایم تروریستی در دهه آینده سناریوی محتمل است. محرک‌های تغییرات تکنولوژیکی، جهانی شدن، افزایش جمعیت جهان و تغییرات اقلیمی در ایجاد و گسترش جرایم تروریستی مؤثر هستند؛ تهدیدات ناشی از تروریسم سایبری و اینترنتی در دهه آینده شدت می‌یابد، همچنین تروریست‌های افراطی در دهه آینده از اسلح‌های غیر متعارف و حملات انتحاری بیشتری در سراسر جهان به منظور تحقق اهدافشان استفاده خواهند کرد و گروه‌های تروریستی در آینده تهدیداتی جدی برای امنیت نظامی، اقتصادی، انسانی و زیست محیطی ایجاد می‌کنند. این نتایج نشان می‌دهد که سه راهبرد؛ نخست، رویکرد یکپارچه جهانی در برخورد با جرایم تروریستی؛ دوم، راهبرد پیشگیرانه در قالب مقابله و خشکاندن ریشه‌ها و مبادی فکری و اعتقادی جرایم تروریستی و سوم، راهبرد سرکوب و مقابله تاکتیکی و عملیاتی با مظاهر جرایم تروریستی، برای مقابله با این تهدیدات می‌تواند راهگشا باشد.

زارع و قره‌باغی (۱۳۹۴) در مقاله‌ای با عنوان «تعارض میان جاسوسی و آزادی اطلاعات در حقوق بین‌المللی بشر دوستانه» بیان می‌دارند که جاسوسی در پرتو حقوق بشر اهمیت بسیار زیادی دارد و این اهمیت زمانی آشکار می‌شود که افراد در لوای حقوق بشر مرتکب جاسوسی می‌شوند یا آنکه حکومت‌ها به بهانه جلوگیری از جاسوسی حقوق بشر را نادیده می‌گیرند. کاوش حقوقی در این موضوع ضمن رفع نکات مبهم می‌تواند راهگشای تعارضات حاکم نیز باشد، به نحوی که نه به حقوق اساسی افراد لطمه‌ای وارد شود و نه آنکه امنیت ملی دولت‌ها خدشه دار شود. التزامات حقوق بشری به دلیل داشتن سنگ بنایی استوار، محوریت بشر و بهره‌گیری از پشتیبانی جدی و سازوکارهای نظارت و کنترل در کنار ضمانت اجرای منحصر به فرد آن، تحرک سریع‌تر و هدفمندتری را نسبت به شکل‌گیری و توسعه سایر قواعد حقوقی می‌پیماید و بخش اعظم این فرایند را نیز به واسطه تحدید اختیارات و حاکمیت دولت‌ها و ایجاد ارکان نظارتی، موظف به کنترل اعمال دولت‌های عضو و ارکان و کارگزاران و نمایندگان آنان در داخل و خارج محقق ساخته است. اگرچه پژوهش‌هایی درباره جاسوسی و جرائم تروریستی بصورت مجزا وجود دارد که به برخی از مهم‌ترین آنها اشاره شده است، اما با بررسی دقیق‌تر پژوهش تلفیقی و تطبیقی مابین جاسوسی سایبری و جرائم تروریستی بصورت توأمان صورت نگرفته است و از طرفی وجه افتراق و

نوآوری این مقاله با سایر پژوهش‌ها پرداختن به مسئله پژوهش با رویکرد آینده پژوهانه و به کارگیری مفاهیم آینده پژوهی است که آن را از دیگر پژوهش‌ها متمایز می‌سازد.

۲-نگاهی مفهوم‌شناختی به جاسوسی سایبری در پرتو آینده پژوهی

۱-۳- آینده پژوهی: عبارت است از؛ مطالعه نظام مند، کشف، ابداع، ارائه، آزمون و ارزیابی آینده‌های ممکن، محتمل و مطلوب. آینده پژوهی انتخاب‌های مختلفی را راجع به آینده پیش روی افراد و سازمانها قرار میدهد و در انتخاب و پی ریزی مطلوبترین آینده به آنان کمک میکند در یک تعریف جامع تر، آینده پژوهی را میتوان به صورت تلاشی نظام مند تعریف نمود که کوشش میکند کم و کیف تغییرات یا عدم تغییرات کنونی و تأثیر آنها را در ایجاد واقعیت‌های آینده مشخص نماید و به دنبال آن است که منبع، الگوها و دلایل تغییر و ثبات را در جهت استحکام پیش بینی و ترسیم آینده‌های بدیل مورد توجه و تبیین قرار دهد.

آنچه آینده پژوهان به ما میگویند این است که چه رویدادهایی در آینده (برای مثال در حوزه تروریسم و جرائم تروریستی) امکان وقوع دارند؟ چه گزینه‌هایی به صورت احتمالی فراروی سازمان‌های انتظامی - امنیتی قرار خواهد داشت، آینده یا آینده‌های مطلوب و محتمل کدامند؟ (۳۷ Bell, ۲۰۰۳). آینده‌نگاری به تمامی سازمان‌ها کمک می‌کند تا روندهای حرکت خود را جلوتر از بقیه رقبا تشخیص داده و بینش عمیق‌تری در مورد این که چگونه چنین روندهایی بر سازمان آنها تأثیر میگذارد پیدا کنند (Hajizadeh & Valliere. 2022). در این تحقیق نیز با به کارگیری کاربست آینده پژوهی و مطالعه تحولات حقوقی و اسناد بین‌المللی بشر دوستانه راهبردهای مقابله با جاسوسی سایبری برای پیشگیری از جرائم تروریستی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۲-۳- تحولات قانونی و حقوقی: فضای سایبری خطرات و فرصتهایی را نیز به همراه دارد و یک تهدید برجسته از این حوزه، جاسوسی سایبری است. از آنجایی که هیچ تعریف شناخته شده بین‌المللی و قانونی از جاسوسی سایبری وجود ندارد، تعاریف زیر از جاسوسی تنها برای چارچوب بندی موضوع مورد بررسی استفاده خواهد شد. جاسوسی سایبری بهره برداری از فضای سایبری به منظور دسترسی و جمع‌آوری داده‌های محرمانه را توصیف می‌کند. می‌تواند از طریق دسترسی

۱. Futures Studies

نزدیک یا از راه دور رخ دهد. جاسوسی سایبری دسترسی نزدیک شامل جمع آوری داده های محرمانه از طریق نصب سخت افزار یا نرم افزار توسط عوامل مخرب در نزدیکی فیزیکی شبکه یا سیستم کامپیوتری مورد نظر است. در مقابل، جاسوسی سایبری دسترسی از راه دور در فاصله ای از شبکه هدف راه اندازی می شود، معمولاً با بهره برداری از مسیرهای ایجاد شده توسط اینترنت. با این همه، جاسوسی در زمان صلح به طور خاص توسط حقوق بین الملل تنظیم نمی شود، و بنابراین «حقوق بین المللی جاسوسی» وجود ندارد که بتوان آن را برای جاسوسی سایبری اعمال کرد، اما این بدان معنا نیست که جاسوسی سایبری در خلاء حقوق بین المللی وجود دارد. در واقع، مجموعه ای از اصول کلی حقوق بین الملل و همچنین رژیم های تخصصی وجود دارد که به طور بالقوه برای جاسوسی سایبری قابل اجرا هستند. برخلاف جاسوسی در زمان صلح، جاسوسی سایبری که در زمان درگیری های مسلحانه انجام می شود مستقیماً توسط حقوق بشردوستانه بین المللی تنظیم می شود (Buchan, 2018: 49-51).

جاسوسی سایبری در زمره جرایم مادی صرف نیست. بر این اساس، احراز رکن روانی جرم لازم و ضروری است عنصر روانی جرم جاسوسی، سوءنیت عام است و در انجام رفتارهای جاسوسی نیازی به قصد خاص نیست؛ مگر در نقض تدابیر امنیتی ایسامانه های رایانه ای یا مخابراتی موضوع ماده ۴ قانون جرایم رایانه ای که مرتکب باید قصد دسترسی به داده های سری موضوع ماده ۳ قانون جرایم رایانه ای را داشته باشد که شامل عمدی بودن و ارادی بودن مرتکب یعنی آگاهی داشتن از محرمانه و سری بودن داده هاست یعنی مرتکب با هدف و نیت لطمه به امنیت ملی و نقض تدابیر امنیتی کشور، اینگونه اطلاعات را در اختیار دشمنان و بیگانگان قرار دهد (اردبیلی، ۱۳۸۸، ۶۱).

در چارچوب حقوق بین الملل، جاسوسی سایبری مجموعه اقداماتی را در بر میگیرد که هرچند ماهتاً با سرقت اطلاعات، فیشینگ و هکینگ و و امثالهم ارتباط و سنخیت دارد، به لحاظ ماهوی، عملی مستقل محسوب می شود و به ویژه از حیث اهمیت اطلاعات و حفاظت از منافع ملی، دولتها به آن واکنشی جدی از خود نشان میدهند. برای مثال، در قانون ایران جاسوسی سایبری، شنود و دسترسی غیرمجاز که از طریق آن نفوذگران از بدافزارهای گوناگونی برای دستیابی به اطلاعات محرمانه و حیاتی استفاده میکنند، به ویژه در ماده ۳ قانون جرایم رایانه ای ممنوع اعلام شده و برای آن مجازات هایی در نظر گرفته شده است (قدیری و کاظمی، ۱۳۹۸، ۲۴۰). با این حال، هرچند دولتها در قوانین ملی عمدتاً به جرم انگاری جاسوسی در قوانین ملی مبادرت کرده و برای آن مجازاتی در

نظر گرفته اند، در چارچوب حقوق بین الملل قضیه بسیار پیچیده است. برخی معتقدند این امر در حقوق بین الملل با محدودیتی جدی همراه نیست، چراکه رویه بین المللی مؤید آن است که دولتها مکرراً مبادرت به جاسوسی سایبری می کنند (Sander, 2019).

۳-۳- حقوق بین المللی بشردوستانه: جاسوسی در اعصار مختلف در عرصه جهانی وجود داشته است. اما با تحولات نوین در فناوری و پیدایش پدیده تروریسم و ضرورت مقابله جهانی با آن، پیچیدگی خاص خود را پیدا کرده که خود اختلافات بین المللی زیادی را سبب شده است. در حقوق بین الملل میان «جاسوسی در زمان جنگ» و «جاسوسی در زمان صلح» تفکیک خاصی صورت گرفته است. هنگام صلح، تمایز میان قلمرو ملی و بین المللی و در نتیجه «اصل برابری حاکمیت» جاری است و هر گونه مداخله از جمله از طریق جاسوسی که دربردارنده تجاوز به قلمرو ملی شناخته شود، غیرقانونی خواهد بود، زیرا «اصل تساوی حاکمیت دولتها» به طور ضمنی «عدم مداخله» دولتها در امور یکدیگر و استقلال آنها را نشان می دهد. در عین حال، مصادیق شناخته شده ای از مداخلات قانونی از جمله از طریق جاسوسی در نظام نوین بین المللی وجود دارد که از جمله آنها می توان از مداخله مآذون از طرف شورای امنیت به منظور حفظ صلح و امنیت بین المللی و مبارزه با تروریسم، مداخله برای دفاع مشروع، مداخله با دعوت و مداخله به دلایل بشردوستانه و حقوق بشر نام برد. جاسوسی در راستای موارد مذکور با شرایطی موجه است. از طرف دیگر، «جاسوسی در زمان جنگ»، با رعایت شرایطی، به عنوان یک «ترفند جنگی» اصولاً به رسمیت شناخته شده است. با وجود تلاش های زیاد، هنوز معاهده ای جهانی در مورد جاسوسی به خصوص در شکل های جدید همچون جاسوسی سایبری و جاسوسی منجر به نقض حریم خصوصی اشخاص وجود ندارد. این در حالی است که جاسوسی به معنای واقعی جهانی شده و لازم است مقررات متحدالشکل، موارد مشروع و نامشروع آن را مدون سازد (جلالی، ۱۴۰۰، ص ۳۴۳).

البته با توجه به تأکیدات شرع مقدس و به لطف سیاست های نوع دوستانه و موازین انسان دوستانه فراگیر دولت و ملت ذیل دکترین حقوق بشر اسلامی امکان دسترسی به آموزش، بهداشت، بیمه، اشتغال، تردد آزاد در مناطق مختلف و فرصت های معیشتی داده شده است که نه تنها باعث امنیت و بقای آنان شده بلکه به اذعان سازمان ها و نهادهای حقوق بشری بین المللی به شکوفایی و بهبود وضعیت آنان نیز کمک کرده است (خدادوست و همکاران، ۱۴۰۱، ۱۲۱).

۳- آینده جاسوسی سایبری و ارتباط آن با جرایم تروریستی

امروزه تغییرات محیطی با سرعت بالایی در حال رخ دادن است. فناوری های جدید، انسانها را در یک دهکده یا اکوسیستم قرار داده و نیروهایی را به آنها وارد میکنند که یک یا دو دهه پیش نمیتوانستند آنها را تحت تأثیر قرار دهند. لذا سرعت تغییرات آنچنان سرسام آور است که دیگر نمیتوان با روشهای سنتی با آنها کنار آمد. در این وضعیت که تغییرات در همه زمینه ها به سرعت در حال شکل گیری است، سازماندهی فعالیت های علمی برای پیش بینی آینده ضرورتی انکار ناپذیر است (محمدی لرد، ۱۳۹۳: ۷۴-۷۳). لذا پیشگیری از جرائم تروریستی ناشی از جاسوسی سایبری در عصر حاضر با تکیه بر مفاهیم و کارکردهای آینده پژوهی امکان پذیر است.

در این میان با توجه به اینکه، جرائم تروریستی و جاسوسی سایبری، بیش از گذشته ثبات و امنیت بین المللی را مورد تهدید قرار داده و خارج از عرف و اصول حقوق بشری محسوب می شود و به عنوان یکی از پیشران های اساسی در برنامه امنیتی - انتظامی کشورها در قرن ۲۱، بسیار مورد توجه قرار گرفته که این مسئله، خود نشان دهنده توجه به این موضوع با رویکرد آینده نگارانه است و با توجه به سطح رو به رشد تهدیدات تروریستی، دامنه بین المللی و حقوق بشری آن و امکان ارتکاب جرائم تروریستی از طریق توسل به جاسوسی سایبری بیش از گذشته فراهم شده است. لذا توجه به روندها گذشته و حال و شناخت محیط فناورانه به منظور مقابله و مدیریت تهدیدات تروریستی در آینده ضروری به نظر می رسد.

با این حال شناخت عملیات جاسوسی سایبری بازیگران دولتی یا غیردولتی که برخی از اصول حقوق بشری و حقوق بین الملل را نقض می کند و همچنین به منزله کسب نادرست و سوء استفاده از داده ها است با استفاده از شناخت مقررات داخلی از طریق قوانین تخصصی یا اصول کلی، راه حل های مدنی و کیفری را در برابر جاسوسی سایبری تصریح می کند (Pehlivan, 2019: 16).

در زمینه ممنوعیت یا جواز جاسوسی در حقوق بین الملل، نه تنها از حیث نظری، بلکه در رویه بین المللی و اسناد حقوق بشری نیز اختلاف نظری جدی موجود است. از آنجا که این ممنوعیت به نحوی مطلق مورد قبول نگرفته و توافقی عام در این زمینه موجود نیست، نمیتوان به قطعیت اظهار نظر کرد، برخی با توسل به فقدان یک رژیم ممنوعیتی خاص، ممنوعیتی در این زمینه قائل نمیشوند برخی نیز این قسم از اقدامات را زمینه ساز نقض حق حاکمیت و اصل عدم مداخله در امور سایر دولت ها تلقی می کنند و مغایر با اصول حقوق بین الملل موجود و حقوق بشر میدانند و از این منظر پیوسته درصددند تا با اعلام موضعی مبنی بر ممنوعیت این اقدامات، مانع شکل گیری یک رژیم

عرفی مبتنی بر تجویز جاسوسی در حقوق بین الملل شوند (Deeks ۲۰۱۵: ۳۱۴) با این حال، واقعیت این است که توسل به این قسم از اقدامات در حقوق بین الملل رو به تزاید به نظر میرسد و دستیابی به توافقی جدی در این زمینه در آینده نزدیک ضروری است (۴۲۷-۴۲۵: ۲۰۱۳، Katharina Ziolkowski) ابهام در رویه و عملکرد بین المللی دولتها در زمینه جاسوسی در حقوق بین الملل، با ظهور اینترنت و با کاربرد رو به رشد استفاده از فناوری های نوین در توسل به این اقدامات تشدید شده است (شهبازی و آقاجانی، ۱۳۹۹) به این ترتیب، در حالی که فضای سایبر، کمکی به شکل گیری رژیم حقوقی در زمینه جاسوسی در حقوق بین الملل نکرده، بر چالش های عملی دولت ها در حوزه امنیت ملی نیز افزوده است. امکانات و تسهیلاتی که فضای سایبر در اختیار افراد و دولتها قرار میدهد، زمینه ای را برای توسل به اقدامات جاسوسی و به تبع از آن اقدامات و حوادث تروریستی در محیط ناپایدار آینده فراهم میکند و همزمان با سرعت، دقت و سهولت در این زمینه، ارتکاب جاسوسی و وقوع جرائم تروریستی با توسل به روندهای فناورانه موجود تشدید میگردد. همین موضوع سبب می شود تا هم در شناسایی مصادیق رویه بین المللی موجود در این زمینه، اختلاف نظر حاصل شود و هم زمینه های مساعدی برای فرار از مسئولیت بین المللی و وقوع جرائم تروریستی پیش روی مرتکبان جاسوسی سایبری قرار گیرد (Kilovaty, 2016: 66-69).

با این حال، در عمل، از این منظر که دولت ها جاسوسی سایبری را چونان شمشیری دوله تلقی میکنند که در صورت عدم مقابله با آن و عدم طراحی سناریوهای احتمالی، می تواند آن ها را به عنوان قربانی بالقوه ایی در مقابل مخاطرات آینده به ویژه جرائم تروریستی ناشی از آن قرار دهد، کنشگران بین المللی در موارد متعددی توسل به جاسوسی سایبری را عموماً زمینه ساز نقض حقوق بین الملل و نه یک استثنای امنیتی برای حفاظت از منافع ملی تلقی میکنند. برای مثال، همزمان با افشای اقدامات نظارتی سازمان امنیت ملی آمریکا توسط ادوارد اسنود در سال ۲۰۱۳، مرکز ارتباطات دولت بریتانیا اعلام کرد که چنین برنامه هایی که میتوانند موجب نقض برخی از اصول اساسی حقوق بین الملل میشوند. وزیر خارجه مکزیک نیز، اقدامات نظارتی ایالت متحده در خصوص دولت و رئیس جمهور مکزیک را محکوم کرد و بیان داشت که این اقدامات غیرقانونی و خلاف قوانین مکزیک و حقوق بین الملل است. اندونزی نیز اقدامات نظارتی فرامرزی ایالت متحده و برخی از همفکران را زمینه ساز نقض حقوق بین الملل تلقی کرد (Barrie Sander, 2019: 12).

۴- ظرفیت‌سنجی سازوکارها و مقابله با جاسوسی سایبری در ارتکاب جرایم تروریستی

۴-۱- آینده پژوهی فنی و حقوقی

جرایم تروریستی یک ویژگی ثابت در افق آینده بشریت است و پیشرفت های تکنولوژیک، اندیشه ، تاکتیک و سلاح تروریست ها باعث شده که دولتها به منظور کاهش ضریب آسیب پذیری احتمالی و اتخاذ موضع فعال و کنشی به جای موضع انفعالی و واکنشی در نحوه برخورد با جرایم تروریستی نیاز به آینده نگری داشته باشند (مبینی و امیدی، ۱۳۹۷).

سنجش روندهای مقابله با جرایم تروریستی در سطح بین الملل با استفاده از رویکردهای فنی - حقوقی و بین المللی نشان می دهد که سناریوی تقویت همبستگی و انسجام جامعه بین الملل در مبارزه با تروریسم و جرائم تروریستی با ویژگی هایی چون رهبری جلدی تر سازمان ملل متحد؛ تعهد به رعایت حقوق بشر در مبارزه با تروریسم؛ مجازات عاملان اقدامات تروریستی و تقویت برابری و عدالت اقتصادی، از محتمل ترین و مطلوب ترین چشم اندازهای روندهای مقابله با تروریسم در عرصه بین المللی در سه دهه آتی میباشد (بصیری و آقا محمدی، ۱۳۹۶). با کاربست آینده پژوهی دولت ها پس از حملات ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱، برای مقابله با جرایم تروریستی سناریو احتمالی به جرائم تروریستی را « مثابه جنگ » تلقی کرده و برای خود حق دفاع مشروع قائل شدند.

بدین ترتیب، حوادث تروریستی ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ ضمن گسترش دکترین دفاع پیش‌دستانه تأثیر بسزایی را در تغییر رویکردهای مواجهه با تروریسم در نظام های حقوقی بر جای گذاشته و رویکرد پیش‌نگرانه^۱ کیفی را با شتاب بیشتری ارائه کردند. از این رو، در کنار ابزارهای قهری و پاسخ های کیفی به تروریسم که اغلب معطوف به زمان پس از ارتکاب جرایم تروریستی هستند، تمهیدات نوظهوری در مهار تروریسم مورد توجه قرار گرفتند که زمان پیش از ارتکاب جرایم تروریستی را مورد هدف قرار میدادند تا با پیش‌دستی از وقوع جرایم تروریستی پیشگیری کرده و تهدیدات و آسیبهای احتمالی را در مراحل اولیه خشی کنند (نعمتی و همکاران، ۱۳۹۹). بنابراین یکی از مهم ترین رویکردهای مهار جرایم تروریستی با استفاده از ابزارهای فنی و اطلاعاتی و فضای سایبری، رصد و کنترل اطلاعات جرایم حوزه جاسوسی سایبری با استفاده از تحلیل روندهای حال و گذشته است که از امکان دسترسی غیر مجاز و نفوذ افراد و گروه های مرتبط با جرایم تروریستی

۱. Anticipatory.

احتمالی در آینده پیشگیری کرد (Buchan and Navarrete, 2021: 83-84).

در نظام حقوقی استرالیا محدودیت و یا ممنوعیت ارتباطات افراد مظنون به جرایم تروریستی در ماده ۱۰۴ قانون مجازات پیش‌بینی شده است (Criminal Code, 1995: 104).^۱ به‌علاوه، تحدید دسترسی یا استفاده از اینترنت را می‌توان از طریق صدور قرار کنترل نسبت به مظنونین جرایم تروریستی اعمال کرد (White, 2008: 4). برای نمونه، می‌توان به قرار نظارت که علیه فردی به نام «جک توماس»^۲ صادر شده اشاره کرد. طبق این دستور محدودیت‌های استفاده از تلفن همراه، کارت تلفن، سیمکارت، خدمات اینترنتی، پست الکترونیکی، دسترسی به تلفن‌های ماهواره‌ای یا عمومی مقرر شدند (Donkin, 2011: 112-113).

در انگلستان طبق «قانون اقدامات تحقیقاتی و پیشگیری از تروریسم»^۳ وزیر کشور می‌تواند محدودیت‌هایی را بر ارتباط مظنونین تروریستی اعمال کند. برخی از این محدودیت‌ها عبارتند از: الف) الزام به عدم ارتباط با افراد مشخص بدون کسب اجازه؛ ب) تکلیف به اطلاع دادن به وزارت کشور قبل از مصاحبت یا ارتباط با دیگر افراد (TPIM Act, 2011, S1: 8).^۴

از سوی دیگر، محدودیت مربوط به تملک و انتفاع از وسایل ارتباطی به ویژه ابزارهای الکترونیکی و فناوریهای جدید از قبیل اینترنت و فضای مجازی و با هدف کاهش دسترسی افراد مظنون به جرایم تروریستی یکی از ابزارهای کنترل جرایم تروریستی در آینده است. امروزه «فناوری رایانه‌ای در خدمت مواردی چون عضوگیری، تبلیغات سیاسی، تأمین مالی و هماهنگی بین گروه‌های تروریستی قرار می‌گیرد» (رضایی و حشمتی ۱۳۹۵: ۵۹). بدین سبب در قوانین ضد تروریستی به چگونگی نظارت بر فناوری‌های جدید توجه فراوانی شده است. برخی از این تمهیدات عبارتند از محدودیت‌های مربوط به مالکیت یا استفاده از دستگاه‌های ارتباطی الکترونیکی یا محدودیت افراد دیگر در استفاده از دستگاه‌های ارتباطی الکترونیکی در اقامتگاه شخص مظنون.

در نظام حقوقی ایران نیز نمونه خاص و بارز سازکار پیش‌دستانه، صدور دستور قضایی

^۱ <https://www.legislation.gov.au/Details/C2019C00043>

^۲ Jack Thomas

^۳ "Terrorism Prevention and Investigation Measures Act 2011 - Schedule 1".
Legislation.gov.uk. 3 February 2012.

^۴ <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2011/23/contents>

مسدودسازی تلگرام از سوی دادستانی تهران است که در سال ۱۳۹۷ ابلاغ شد^۱ این اقدام قضایی برای خشی سازی فعالیت گروههای تروریستی در فضای امن مجازی بود، چنانکه چنین سازکار قهری و محدودکننده ای به صورت پیشدستانه در راستای مقابلهٔ پیشنگرانه با تروریسم مقرر شد در نظام حقوقی ایران اقدام قضایی فوق به صورت کلی و عمومی اتخاذ شد، ولی محدودیت ارتباطی نظام های دیگر به صورت اختصاصی و شامل اشخاص موضوع قرار نظارت است.

۵-۲- نگاه آینده پژوهانه به ظرفیت‌های حقوقی بین‌الملل

حقیقت این است که صرفاً ظرفیت‌های حقوقی - بین‌المللی و فناورانه در برابر جرایم تروریستی جهانی و جاسوسی سایبری و کلان روندهای تاثیر گذار بر آنها نمی‌تواند به تنهایی از اثرات مخرب و زیانبار جرایم تروریستی در آینده بکاهد، مگر اینکه مباحث و بررسیهای آن از رهگذر آینده پژوهی عبور کند. از آنجا که آینده، با تمام قدرت بر ایجاد تحول، جای زمان حاضر را اشغال میکند، در حقیقت زمان حاضر در برابر آینده رنگ می‌بازد.

عملیات جاسوسی سایبری بازیگران دولتی یا غیردولتی نوعی حمله سایبری است که برخی از اصول حقوق بین‌الملل را نقض می‌کند و همچنین به منزله کسب نادرست و سوء استفاده از داده‌ها است. بنابراین، از توسل به زور تا مسئولیت دولت، حقوق بین‌الملل طیف وسیعی از راه حل‌ها را ارائه می‌دهد. به همین ترتیب، مقررات داخلی از طریق قوانین تخصصی یا اصول کلی، راه حل‌های مدنی و کیفری را در برابر جاسوسی سایبری تصریح می‌کند (Oğuz Pehlivan, 2020, 9).

جاسوسی و جمع‌آوری اطلاعات بخشی از دستگاه امنیت ملی هر کشوری است. جاسوسی سایبری شامل فعالیت‌های عمدی برای نفوذ به سیستم‌ها یا شبکه‌های رایانه‌ای برای به دست آوردن اطلاعات ساکن در این سیستم‌ها یا شبکه‌ها یا انتقال از طریق آنها است. یکی از زیرمجموعه‌های مرتبط جاسوسی اقتصادی است که در آن یک دولت تلاش می‌کند تا اسرار شرکت‌های خارجی را به دست آورد. برخی از فعالیت‌های سایبری، نظارت الکترونیکی برای اهداف اطلاعاتی خارجی، تقلید از جاسوسی سنتی، و خدمات طیفی از مواردی است که اکثر ما پذیرفته‌ایم که اهداف مشروع امنیت ملی هستند. با این حال، بخش زیادی از مخفی‌کاری سایبری شامل مسائل اقتصادی است و توسط دولت‌ها یا نمایندگان آنها برای تضمین مزیت اقتصادی نسبی انجام می‌شود (William C. Banks 2017 : 513).

^۱ www.isna.ir/news/97021006264

با این همه، جاسوسی در زمان صلح به طور خاص توسط حقوق بین‌الملل تنظیم نمی‌شود، و بنابراین هیچ «حقوق بین‌المللی جاسوسی» وجود ندارد که بتوان آن را برای جاسوسی سایبری به کار برد. اما این بدان معنا نیست که جاسوسی سایبری در خلاء قوانین بین‌المللی وجود دارد. در واقع، مجموعه‌ای از اصول کلی حقوق بین‌الملل و همچنین رژیم‌های تخصصی وجود دارد که به طور بالقوه برای جاسوسی سایبری قابل اجرا هستند. برخلاف جاسوسی در زمان صلح، جاسوسی سایبری که در زمان درگیری‌های مسلحانه انجام می‌شود مستقیماً توسط حقوق بشردوستانه بین‌المللی تنظیم می‌شود. افزون بر این، عملیات سایبری بین کشورها فی‌نفسه توسط قوانین بین‌المللی ممنوع نیست و عموماً اقدامات غیردوستانه یا خصمانه است. علیرغم عدم وجود یک ممنوعیت کلی برای عملیات سایبری، انجام یک عملیات سایبری ممکن است منجر به نقض هنجارهای خاص حقوق بین‌الملل شود.^۱

در همین راستا با توجه به اینکه مقابله با جرایم تروریستی امروزه از سوی دولتهای ملی، مشکل گردیده، لزوماً و آگاه‌داشتن بیشتر وظیفه مقابله با تروریسم به ارگان و رکن فراملی و جهانی بیش از گذشته جلب توجه مینماید. بنابراین با نگاه و رویکرد آینده پژوهانه، محتمل‌ترین سناریو برای مقابله با کلان روند جرایم تروریستی جهانی در تمامی ابعاد آن همکاری حقوقی، سیاسی و عملی و بین‌المللی است، روند تحولات محیطی و فناورانه در حوزه جاسوسی سایبری و جرائم تروریستی نشان می‌دهد که بیش از سابق در چارچوب سازمان ملل متحد به عنوان مهمترین آینده‌های بدیل برای مقابله با جرایم تروریستی کارآمد سازی اقدامات حقوقی و بین‌المللی هم در حوزه فضای سایبری و هم در حوزه فضای حقیقی است.

در عصر حاضر جرایم تروریستی بیش از هر زمان دیگری توانایی بر هم زدن نظم جهانی را دارد، پیش‌بینی‌ها در مورد روندهای عمومی تروریسم صورت گرفته اما کمتر از هر موضوعی مورد شناخت قرار گرفته است. پس از حمله آمریکا به عراق بسترها برای رشد القاعده و داعش در عراق فراهم شد و پیشروی داعش در عراق و سوریه با اقدامات خشونت‌آمیز و وحشتناک هزاران نفر را نابود کرد (لاکوئر^۲، ۲۰۱۸). برخی از صاحب‌نظران نیز به بررسی علل

^۱ François Delerue, *Cyber Operations and International Law*, Cambridge University Press, 2020, p. 46.

^۲ Laqueur

شکل گیری و گسترش تروریسم پرداخته و پیشبینی هایی را در زمینه روندهای آینده تروریسم ارائه داده اند. مولفه هایی نظیر: تحول روابط بین الملل، جهانی شدن اقتصاد و بازار، عوامل جمعیت شناختی، تغییرات ایدئولوژیک و تغییرات تکنولوژیکی در روندهای آینده تروریسم مؤثر هستند (لیا^۱، ۲۰۰۵).

امروزه، گروه‌های تروریستی می‌توانند به زیرساخت‌های اطلاعاتی جهانی که تحت مالکیت و اداره دولت‌ها و شرکت‌هایی هستند را هدف قرار دهند، سیستم‌های اطلاعاتی امروزه هم به‌عنوان سلاح و هم به‌عنوان اهداف جنگی عمل می‌کنند. تروریست‌های کنونی آموخته‌اند که امروزه امنیت جهان به زیرساخت‌های رایانه‌ها و شبکه‌های سراسر جهان بستگی دارد.

تروریست‌ها اطلاعات مربوط به آسیب پذیری های دشمن خود را از منابع استخراج و باز جمع آوری می‌کنند. آنها نیروهای بالقوه را با روش های غربالگری دقیق بررسی می‌کنند. تروریست‌ها نیز مانند افسران اطلاعاتی، تجارت پیشه می‌کنند. اگر گروه‌های تروریستی مانند سرویس‌های اطلاعاتی عمل کنند، ضد جاسوسی می‌تواند همان نقشی را در مبارزه با آنها ایفا کند که علیه سرویس‌های اطلاعاتی متخاصم با منافع دولت مورد نظر انجام می‌دهد. با این حال، تروریست‌ها با توجه به سازماندهی پراکنده و متمایز آنها از جمله گریزان ترین اهداف جذب نیرو بوده اند (Sulick, 2013: 24-27). از اینرو، با شروع از اندیشه های اساسی «همکاری»، بخشی از مقاله به ارزیابی نظرات همکاری های بین المللی از دو جنبه می‌پردازد: همکاری قانونی و همکاری نظامی.

الف- همکاری قانونی؛ تا به امروز تعدادی از اقدامات دولتی و بین‌المللی انجام شده است. دولت‌ها خود را برای مقابله با تهدید جدید سازماندهی میکنند. برخی از کشورها تیم‌های واکنش اضطراری رایانه‌ای^۲ را برای رسیدگی به واکنش‌های حادثه ایجاد کرده‌اند. ایالات متحده آمریکا و بریتانیا کشورهای الگوی پیشرو برای سایر کشورها هستند که سیاست‌های امنیت سایبری خود را تنظیم می‌کنند. با پیچیده‌تر شدن فضای سایبری و اجزای آن، به‌ویژه به دلیل توسعه سریع و تکامل پلتفرم‌های مبتنی بر

^۱ Lia

^۲ Computer Emergency Response Team

ایترنت (باند پهن)، آسیب‌پذیری‌های جدید و پیش‌بینی نشده‌ای ممکن است پدیدار شوند.^۱ بنابراین اتحادیه اروپا اقداماتی را برای مبارزه با محتوای مضر و غیرقانونی در ایترنت، حفاظت از مالکیت معنوی و داده‌های شخصی، ترویج تجارت الکترونیک و افزایش امنیت معاملات انجام داده است. با این حال، علیرغم ابتکارات اتحادیه اروپا، بسیاری از ناظران معتقدند که جرایم سایبری نیازمند یک واکنش بین‌المللی است که باید شامل کشورهای باشد که بهشت مجرمان سایبری هستند.

کنوانسیون جرایم رایانه ای شورای اروپا^۲ اولین اعلامیه بین‌المللی را در مورد جرایم ارتكابی از طریق ایترنت و سایر شبکه‌های رایانه ای منتشر کرد. متأسفانه اقدامات قانونی در قبال جرایم تروریستی سایبری کافی نیست. اقدامات بازدارنده نظامی و تحلیل روندهای تاثیر گذار فناورانه با رویکرد آینده نگاری باید صورت بندی گردد تا تروریست ها در بهره برداری از ایترنت برای اهداف مخرب خود تردید کنند. اقدامات پیشگیرانه برای مختل کردن اطلاعات این وب سایت ها و مکان یابی و خشی کردن منشا حمله مورد نیاز است. به منظور اتخاذ تدابیر بازدارنده تهاجمی، ناتو و سایر سازمان‌های بین‌المللی با استفاده از روندهای حال و گذشته باید راهبردهای بازدارندگی ایجاد کنند و در پیشگیری از وقایع تروریستی با بهره گیری از مطالعات آینده پژوهی نقش آفرینی نمایند.

ب- همکاری نظامی؛ اصطلاح بازدارندگی سایبری اقدامات پیشگیرانه ای است که در قبال تروریسم سایبری انجام می شود. ماموریت بازدارندگی سایبری پیشگیری از انجام حملات آینده توسط دشمن با تغییر عقیده، حمله به فناوری آنها، یا با ابزارهای محسوس تر (مانند مصادره، خاتمه، حبس، تلفات یا تخریب) که در پاسخ به یک حمله سایبری، تلافی جویانه امکان پذیر است، اما محدود به حوزه سایبری نیست.

تروریسم سایبری علیه زیرساخت‌های حیاتی و فناوری اطلاعات یک تهدید رو به رشد برای کشورهای عضو است. از آنجایی که منشاء حمله می تواند عدم نظارت های سایبری باشد، پس باید با آن مانند یک حمله موشکی بالستیک قاره پیمای رفتار کرد. علاوه بر این، سناریوی احتمالی یک حمله سایبری در مقیاس بزرگ که شامل اجزای نیروی نظامی است بسیار بیشتر از سناریو حمله موشکی بالستیک است. بر اساس گزارش، محتمل ترین سناریو تهدیدات ناتو در دهه آینده غیر

^۱ European Commission. (2001b). Proposal for a council framework decision on combating terrorism [COM(2001) 521 final, 19.09.2001]. Brussels, Belgium: European Commission.

^۲ The Council of Europe Convention on Cybercrime

متعارف هستند. سه مورد به طور خاص برجسته هستند؛ ۱-حمله با موشک بالستیک، ۲-حملات توسط گروه های تروریستی بین المللی ۳- حملات سایبری با درجات مختلف شدت.^۱ با این همه، طراحی و تدوین یک برنامه و سیاست گذاری تهاجمی بین المللی برای مواجهه با جاسوسی سایبری در ارتکاب اقدامات تروریستی با بهره گیری از آینده پژوهی یک الزام است. بنابراین، یک طرح جهانی چنین تقابلی می تواند منتج به ارائه برنامه‌ای با مختصات ذیل گردد:

نخست، با استفاده از مطالعات آینده پژوهی برای شناخت موضوعات تروریستی و جرائم سایبری به منظور مقابله با جرائم تروریستی در آینده نیازمند تعریف مسئله، پایش ها و پویس های محیطی پیرامون جاسوسی سایبری است. اینکه کدام فعالیت‌ها در اینترنت (مانند هک، تبلیغات، حمله به زیرساخت‌ها و غیره) باید به عنوان تروریسم سایبری در نظر گرفته شوند، باید دقیقاً تعریف شوند. صحبت کردن به یک زبان یا ایجاد یک زبان فنی مشترک می تواند یک نقطه شروع برای طراحی سناریو های احتمالی در قبال جرایم تروریستی ناشی از جاسوسی سایبری در آینده باشد. بنابراین، رویکرد آینده پژوهی در سیاست گذاری های حقوقی و بین المللی یک رویکرد معرفت شناسانه و تحلیل محیطی پیرامون موضوع جاسوسی سایبری و جرائم تروریستی است.

در رویکرد دوم با استفاده از مطالعات آینده پژوهی شناسایی و رصد اقدامات قانونی اساسی ملی و بین المللی است، سیاست گذاری های حقوقی بین المللی باید محقق شود. سپس قوانین ملی باید با قوانین بین المللی در قبال جرایم تروریستی هماهنگ شود.

سوم، توافقنامه های دوجانبه و چندجانبه در مورد همکاری امنیت سایبری باید بین کشورها امضا شود.

چهارم، یک استخر اطلاعاتی باید به منظور جمع آوری و به اشتراک گذاری اطلاعات به طور همزمان بین ملت ها ایجاد شود. جمع آوری اطلاعات نه تنها باید شامل نظارت بر وب سایت های تروریستی، بلکه جمع آوری شواهد الکترونیکی برای حملات سایبری احتمالی باشد.

پنجم، هر زمان که کشوری با حمله سایبری مواجه می شود، تیم های متخصص دفاع سایبری باید ایجاد و در سطح بین المللی مورد حمایت های حقوقی و بین المللی قرار گیرند. تعداد تیم های واکنش سریع متعلق به کشورها را می توان با کمک توانایی واکنش به حوادث رایانه‌ای ناتو و مرکز

12. "NATO 2020: Assured security; dynamic engagement analysis and recommendations of the group of experts on a new strategic concept for NATO," Experts Report on New Concept. 17 May 2010.

عالی دفاع سایبری همکاری افزایش داد. یک برنامه آموزشی بین المللی برای مقابله با حملات سایبری باید ایجاد شود.

ششم، یک فرآیند تصمیم‌گیری بین‌المللی سازمان‌یافته که از کشف تا تخریب (یا اختلال) حمله سایبری را در بر می‌گیرد، باید شکل بگیرد. مدیران مجاز بین المللی باید به هر حمله‌ای که در مورد امنیت بین المللی باشد، بر اساس قوانین تعامل توافق شده پاسخ دهند.

هفتم، تجزیه و تحلیل پس از واکنش باید به منظور شناسایی و بهبود نقاط ضعف سیستم انجام شود. بازخورد باید برای بررسی نوآوری‌های لازم انجام شود.

نتیجه‌گیری

تحولات فناورانه و فضای سایبر سبب تغییر بسیاری از روندها و روش‌های ارتکاب جرم شده است. جاسوسی سایبری یکی از جرائمی است که با استفاده از فناوری‌های نوین و در بستر فضای سایبری و از طریق مصادیقی چون سرقت و دسترسی و شنود غیر مجاز ارتکاب می‌یابد و موجبات نقض حقوق بشر و به ویژه تضعیف امنیت ملی کشورها و همچنین پیامدهایی چون وقوع جرائم تروریستی از طریق جاسوسی سایبری به دنبال دارد. یکی از مهم‌ترین روش‌های پیشگیری از ارتکاب جرائم تروریستی، بهره‌گیری از روش‌های مقابله با جاسوسی سایبری با تکیه بر آینده پژوهی است، چرا که بیشتر جرائم تروریستی اخیر با استفاده از جاسوسی سایبری ارتکاب می‌یابند. با توجه به کاربست مفاهیم آینده پژوهی و شناخت تحولات و پویاها و پایش‌های محیطی در حوزه فضای سایبری به ویژه نفوذ، دسترسی و شنود غیرمجاز رایانه‌ای از مهم‌ترین مولفه‌های مربوط به کنترل جرائم تروریستی مرتبط با جاسوسی سایبری است.

از آنجائی که تغییرات تکنولوژیکی، مؤلفه‌های مختلف جهانی شدن، افزایش جمعیت جهان و تغییرات اقلیمی نقش مهمی در ایجاد و گسترش تروریسم در حال و آینده دارد و این سناریو که جرائم تروریستی در تمامی ابعاد به ویژه ناشی از جاسوسی سایبری گسترش بیشتری داشته باشد از محتمل‌ترین سناریوها بوده و از طرفی ارتکاب جرائم تروریستی در آینده تهدیداتی جدی برای امنیت عمومی، ملی، سرزمینی، اقتصادی و سیاسی کشورها در پی خواهد داشت.

لذا در نگاه آینده پژوهانه برای مهار جرائم تروریستی ناشی از جاسوسی سایبری محتمل‌ترین و مطلوب‌ترین سناریو توجه به رویکردهای فنی - حقوقی و رویکردهای سلبی به منظور ایجاد محدودیت‌های لازم در بهره‌برداری اطلاعات حوزه حریم خصوصی و سرقت و یا دسترسی غیر

قانونی به اطلاعات به منظور پیشگیری از جرائم تروریستی ضروری به نظر می‌رسد. در نهایت با توجه به اینکه اقدامات و تهدیدات تروریستی در آینده تداوم یافته و تشدید می‌شود، راهبردهای ایجاد محدودیت در ارتباط الکترونیکی در بستر فضای مجازی در نوع خود در پیشگیری از جرائم تروریستی مرتبط با جاسوسی سایبری دارای اثر سازنده و مطلوب خواهد داشت. همچنین در رویه های بین المللی نیز جاسوسی سایبری به دلیل نقض اصول حقوق بشری و حقوق بین الملل ممنوع شده است و دولت ها به بهانه تامین امنیت ملی کشور خود نمی توانند به جاسوسی سایبری متوسل شوند، به این دلیل که پیامدهای جاسوسی سایبری منجر به تضعیف امنیت ملی و وقوع جرایم تروریستی در قلمرو بین المللی می گردد، بنابراین نه تنها جاسوسی سایبری توسط کشورها تجویز نشده بلکه بر امکان مقابله با آن به منظور پیشگیری از وقایع تروریستی نیز تاکید شده است. لذا سناریو و چشم انداز مطلوب در حوزه پیشگیری از جرائم تروریستی در آینده، ناظر بر درک سریعتر متغیرهای محیطی و شناخت تهدیدات و فرصت ها فرا روی جوامع بین المللی در حوزه های حقوقی و فناورانه است.

پیشنادهای کاربردی

الف- تشکیل کارگروه تجزیه و تحلیل روند؛ گروه تجزیه و تحلیل روند با دقت کافی تمام روندهای گذشته و حال جرائم سایبری و تروریستی را بررسی میکنند و علائم تغییر در آن را می شناسد و برای مهندسی آینده مقابله و پیشگیری از جرائم تروریستی ناشی از جاسوسی اقدام می نماید.

ب- تجسم چشم اندازها و تصاویر آینده؛ نتایج مطالعات و بررسی های گروه های سیاسی، حقوقی، امنیتی - انتظامی و فضای سایبری و با تاکید بر پیشگیری از جرائم تروریستی در آینده چشم اندازسازی نموده و در ایجاد تصویری غنی از آینده، بر اساس اطلاعات علمی و کافی اقدام می نماید.

ج- تشکیل گروه های دیده بانی و پویش های محیطی؛ این گروه به منظور کشف سیگنال های تغییر دائما باید پایش مستمر تغییرات در حوزه های جاسوسی سایبری و جرائم تروریستی را در دستور کار خود قرار دهد، باشد و با رصد و پایش و پویش های محیطی هدفمند نسبت به شناسایی روندها و مخاطرات احتمالی اقدام نموده و در پیشگیری از جرائم تروریستی در آینده اقدام می نماید.

منابع

- اردبیلی، محمدعلی (۱۳۸۸). حقوق جزای عمومی، تهران: نشر میزان، چاپ چهاردهم.
- آقاجانی رونقی، آیدا (۱۳۹۷). جاسوسای سایبری از دیدگاه حقوق بین‌الملل، پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد حقوق بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبائی.
- بصری، محمدعلی و آقامحمدی، زهرا (۱۳۹۶). آینده‌پژوهی خاورمیانه طی سه دهه آینده؛ تحلیل روندهای مقابله با تروریسم در سطح بین‌الملل، تحقیقات سیاسی و بین‌المللی، شماره ۳۱، تابستان، ۸۷-۱۱۶.
- پورمحمدی، محمدرضا؛ حسین‌زاده‌دلیر، کریم؛ رسول، قربانی و زالی، نادر (۱۳۸۹). مهندسی مجدد فرآیند برنامه‌ریزی با تأکید بر کاربرد آینده‌نگاری، جغرافیا و توسعه، شماره ۲۰، زمستان، ۵۸-۳۷.
- جلالی، محمود (۱۴۰۰). جاسوسی در حقوق بین‌الملل مدرن و ضرورت تدوین مقررات جهانی، مطالعات حقوق عمومی، شماره ۵۱، بهار، ۳۳۸-۳۴۳.
- خدادوست، علی؛ مطلبی، مسعود و بای، عبدالرضا (۱۴۰۱). جمهوری اسلامی ایران و کاربرد اصول اعلامیه حقوق بشر اسلامی در سیاست‌های مهاجرتی در قبال مهاجران افغانستانی، حقوق بشر اسلامی، شماره ۳، پاییز، ۱۴۳-۱۲۱.
- رضایی، علی‌رضا و حشمتی، امیر (۱۳۹۵). نئوتروریسم با تأکید بر تروریسم مذهبی، حبل‌المتین، شماره ۵، بهار، ۶۸-۴۶.
- زارع، محسن و قره‌باغی، ونوس (۱۳۹۴). تعارض میان جاسوسی و آزادی اطلاعات از منظر حقوق بین‌الملل بشر، مطالعات حقوق عمومی، شماره ۴، زمستان، ۶۰۹-۶۲۹.
- شهبازی، آرامش، آقاجانی رونقی، آیدا (۱۳۹۹). جاسوسی سایبری در حقوق بین‌الملل: مسأله انتساب مسئولیت بین‌المللی به دولت در هاله‌ای از ابهام، مطالعات حقوق عمومی، شماره ۴، زمستان، ۱۵۰۳-۱۴۸۷.
- فتاحی زفرقندی، سجاد؛ اسماعیلی، مهدی و حاجی‌تبار فیروزجایی، حسن (۱۳۹۹). «پیشگیری از جرم جاسوسی سایبری نیروهای مسلح و نقش آن در تامین حق امنیت»، حقوق بشر اسلامی، شماره ۹، بهار، ۲۷۶-۲۵۵.
- قدیر، محسن و کاظمی‌فروشانی، حسین (۱۳۹۸). بررسی تطبیقی حقوق کیفری ایران با اسناد بین‌المللی در زمینه مقابله و پیشگیری از وقوع تروریسم سایبری، حقوقی بین‌المللی، شماره ۶۰، بهار، ۲۴۸-۲۳۱.

- کاوایانی، حسن؛ ابراهیمی، حسین و ساعدی، بیژن (۱۳۹۸). آینده پژوهی سناریوهای احتمالی گروهک‌های تروریستی در استان سیستان و بلوچستان، راهبرد دفاعی، شماره ۱۷، پاییز، ۱۱۱-۱۳۹.
- محمدحسینی، بابک؛ هادی‌زاده، مرتضی و ساکی، یلدا (۱۴۰۱). سناریوهای محتمل بر آینده تجهیزات پزشکی در ایران با تاکید بر فناوری‌های نوین اطلاعاتی و تأثیرات کرونا ویروس، آینده پژوهی ایران، شماره ۷، تابستان، ۲۳۴-۲۰۳.
- محمدی‌لرد، عبدالمحمود (۱۳۹۳). آینده پژوهی ثبات سیاسی ایران، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی، چاپ اول.
- مظفری، علی (۱۳۸۸). آینده پژوهی بستر عبور از مرزهای دانش، نظم و امنیت انتظامی، شماره ۲، تابستان، ۵۱-۳۹.
- ناظمی، امیر و قدیری، روح اله (۱۳۸۵). آینده‌نگاری از مفهوم تا اجرا، مرکز صنایع نوین، وزارت صنایع و معادن، تهران.
- نعمتی، لیلا، سیدمرتضی حسینی، راحله، مهدوی‌پور، اعظم (۱۳۹۹). رهیافت های پیش‌نگرانه در مهار تروریسم، پژوهش حقوق کیفری، شماره ۳۰، بهار، ۲۳۱-۲۵۸.
- هللیلی، خداداد (۱۴۰۰). فناوری‌های نوظهور سایبری و تهدیدات ناشی از بکارگیری آنها در سازمان‌های دفاعی - نظامی، مطالعات جنگ، شماره ۳، پاییز، ۱۲۱-۹۷.
- Angheloiu, C., Sheldrick, L., & Tennant, M. (2020). Future tense: Exploring dissonance in young people's images of the future through design futures methods. *Futures*, 117, 102527۱۴۴.
- Buchan, Russell (2018), *Cyber Espionage and International Law*, Oxford: Hart.
- Buchan, Russell and Iñaki Navarrete (2021), "Cyber espionage and international law", in: *Research Handbook on International Law and Cyberspace*, Edited: Nicholas Tsagourias and Russell Buchan, elgaronline.
- Bell, Wendell. (2003), *Foundation of Futures Studies: History, Purposes, and Knowledge (Human Science for New Era)*, London: Transaction Publishers.
- Laqueur, W. (2018), *the Future of Terrorism: ISIS, Al-Qaeda, and the Alt-Right*, Publisher: Thomas Dunne Books.
- Lia, B. (2005), *Globalisation and the Future of Terrorism: Patterns and Predictions*, Routledge.

- Mannik, E. (2011), «Terrorism: Its Past, Present and Future Prospects», Journal: KVÜÖA toimetised.— Buchan, Russell (2021), *Cyber Espionage and International Law*, Hart Publishing.
- Pehlivan, Oğuz (2020), *Confronting Cyberespionage Under International Law*, Routledge Taylor & Francis eBooks.
- Sander, B. (2019), “The Sound of Silence: International Law and the Governance of Peacetime Cyber Operations”, In 2019 11th International Conference on Cyber Conflict (CyCon), Vol. 900, pp. 1-21, IEEE.
- Kegley Jr, Charles W. Raymond, Gregory A. (2005). *Preemptive War Does Not Reduce Terrorism*, United States of America, Gale and Greenhaven Press.
- Donkin, Susan. (2011). *the Evolution of Pre-emption in Anti-Terrorism Law*, ARC Centre of Excellence in Policing and Security, Education and Law Griffith University.
- White, Lisa. (2008). *Australia: Terrorism Laws: Control Orders*, the Law Library of Congress.
- Deeks, A. (2015), “An International Legal Framework for Surveillance”, *Virginia Journal of International Law*, Vol. 55, No.2.
- Kilovaty, I. (2016), “World Wide Web of Exploitations-The Case of Peacetime Cyber Espionage Operations under International Law: Towards a Contextual Approach”, *Colum. Sci. & Tech. L. Rev.*, 18.
- Katharina Ziolkowski, (2013), “Peacetime Cyber Espionage – New Tendencies in Public International Law”, in Katharina Ziolkowski (ED.), *Peacetime Regime for State Activities in Cyberspace: International Law, International Relations and Diplomacy* (NATO CCD COE)
- Sulick, Michael J. (2013), *Counterintelligence in the War Against Terrorism*, *Stadies in intelligence*, Vol. 48, No. 4.
- William C. Banks, *Cyber Espionage and Electronic Surveillance: Beyond the Media Coverage*, *Emory Law Journal Online*, 2017, Vol. 66, p. 513.
- Hajizadeh, Ali, Valliere, Dave. (2022). *Entrepreneurial foresight: Discovery of future opportunities*, 135
- Gariboldi, M. I., Lin, V., Bland, J., Auplish, M., & Cawthorne, A. (2021). *Foresight in the time of COVID-19. The Lancet Regional Health - Western Pacific*, 6.